Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

9
2023

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

1931
TDIU
TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 464 sahifa, 30-sentyabr, 2023-yil.

Bosh muharrir:
Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori
Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'zR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari
Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Respublikasi Tabiat resurslari qo'mitasi raisi
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori
Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori
Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasi professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktaranti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalar departamenti rahbari
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq Markazi xorijiy hamkorlik bo'yicha mutaxassis

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Imomqulov To'lqin Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Ichki turizmni rivojlanlantirishda davlatning oʻrni 7
Dehqonov Burxon Rustamovich, tayanch doktorant

Qishloq xoʻjaligida sugʻorish tizimlari boshqaruvini rivojlantirish yoʻllari 11
Mirjamilova Hulkar Nurali qizi, assistent

Yangi Oʻzbekiston sharoitida oʻsimliklar karantini tizimi faoliyatini takomillashtirish va iqtisodiy samaradorligini oshirish 15
Alimov Murodkosim Achilovich, mustaqil izlanuvchi

"Yashil iqtisodiyot"da energetika sohasini investitsion holatining statistik tahlili 20
Umarov Faxriddin Umar oʻgʻli, katta oʻqituvchi

Yoqilgʻi-energetika korxonalari moliyaviy barqarorligini taʼminlashda investitsion faoliyatning ahamiyati 26
Ergashev Muhibbek Aslam oʻgʻli, mustaqil izlanuvchi

Togʻli hududlarda turizm biznesining rivojlanishi 31
Abduvakil Alimov Komil oʻgʻli, tayanch doktorant

Taʼlim turizmining nazariy asoslari va Oʻzbekistondagi tendensiyalari 38
Maxmudova Nodira Oʻktamovna, tayanch doktorant

Turizmga innovatsion texnologiyalarni joriy qilish shart sharoitlari 43
Poʻlatov Maʼmurjon Murodjon oʻgʻli, tayanch doktorant

Mintaqaviy investitsion loyihalarning jozibadorligi tahlillari masalalari 46
Davlyatshayev Akmal Ashurmamatovich, dotsent, i. f. n.

Yashil iqtisodiyotning tijorat banklaridagi ahamiyati va ularning raqamlashuvi 51
Maxmudova Muxlisa Qodirjon qizi, dotsent, PhD

Turizmni rivojlantirishda "Tourism 4.0" konsepsiyasini joriy etish masalalari 57
Yuldasheva Dilnoza Ulugʻbekovna, mustaqil tadqiqotchi

Davlat tomonidan qishloq xoʻjaligini moliyaviy qoʻllab-quvvatlash tizimini takomillashtirish 62
Ollokulova Feruza Mansurovna, PhD; **Jabborov Jahongir Abduvohid oʻgʻli,** magistrant

Перспективные направления "Зелёной химии" для Республики Узбекистан 66
Султанходжаев Бахтиёр Забихуллаевич

Oʻzbekistonda transport va logistika sohasini rivojlantirish strategiyasi 73
Usmonov Botir, magistr

Hududlarda investitsion faollikni oshirishga qaratilgan mexanizmni takomillashtirish 78
Sunatullayeva Shaxnoza Xurshid qizi, tayanch doktorant

Qurilish tarmoqlarida boshqaruv faoliyatining iqtisodiy koʻrsatkichlari tahlili 82
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich, PhD

Connection between interest rate on loans, cash flow and turnover of funds 87
Sharbat Abdullaeva, Professor; Sardor Abdullaev, the applicant

Econometric Analysis of the Impact of IPO on the Market Capitalization of Companies 92
Shakhzod Saydullaev, PhD.

Davlat xaridlarini takomillashtirishda byudjet mablagʻlaridan samarali foydalanishning mohiyati va zarurligi 101
Raximjonov Kamronbek Ilxomjon oʻgʻli, mustaqil tadqiqotchi

Oʻzbekistonda toʻlov tizimining raqamli transformatsiyasining oʻziga xos xususiyatlari 105
Otamurodov Shavkat Nusratillayevich, i. f. d. (DSc); **Eshqulova Nasiba Normoʻminovna,** oʻqituvchi

Tijorat banki xizmatlarida taʼlim kreditining oʻrni va uni takomillashtirish masalalari 110
Eldor Uskanov, mustaqil tadqiqotchi

Korxonaning strategik boshqaruvini takomillashtirish 114
Maxmudov Nosir Maxmudovich, professor; **Elmurodov Faxriddin Farxodovich,** magistratura tinglovchisi

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Respublikada kichik biznesni moliya-kredit mexanizmlari orqali qo'llab-quvvatlash masalalari 120
Ergashev Otamurod Toshtemirovich, PhD

Mulk iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda muammo va yechimlar 125
Ermatov Musojalil Komilovich, kafedrasi dotsenti v. b.; **Abdunazarov Oybek Abdumutalibovich,** katta o'qituvchi

Using intelligent and decision support systems for developing University Curriculum: semi-automated need analysis approach 132
Abduraxmanov Zafar Batirovich; Ikromov Sayidolim Ismoilovich

Challenges of Developing a Competitive Environment in the Context of Economic Liberalization 138
Akobirova Nodira Najmiddin qizi, asisstent

Topical Issues of the Development of Recreational-Tourist and Military-Recreational Activities 141
Alimova Guzal Alisherovna, PhD in economics, docent

Kreditlash jarayonlarida xulq-atvor iqtisodiyoti omilini joriy etish istiqbollari 146
Jo'rayeva Sevara Zakirovna, mustaqil izlanuvchi (PhD)

Portfelli xorijiy investitsiyalarning milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi roli 152
Kamilova Iroda Xusnitdinovna, PhD

Exploring the Ethical Dimensions of Artificial Intelligence in Advancing Human Rights and Sustainability 156
Matkarimova Gulchekhra Abdusamatovna, Professor

Tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlashning nazariy asoslari 163
Maxmudov Rahimjon Xamid o'g'li, mustaqil izlanuvchi

Barqaror iqtisodiy o'sishga yalpi talab va yalpi taklif omillarining ta'siri 170
Nabiyev Ulug'bek Mirodiljon o'g'li, tayanch doktorant

The potential advantages of implementing the Total Quality Education Management (TQEM) concept 175
Otakulov Makhamadjon, PhD

Kichik yashil biznesni yanada rivojlanitirish imkoniyatlari 181
Raximova Kizlarxon Ne'matjon qizi

Jamg'armalar investitsiyalar manbasi sifatida 185
Sadikova Ra'no Abdullayevna, i. f. n., dots.

Davlat moliyasining moddiy asosini oshirish orqali iqtisodiy o'sishga erishish 188
Shamsiyev Shuxrat Sayfutdin o'g'li, mustaqil izlanuvchi

Aholi turmush darajasini oshirishda ijtimoiy himoyaning o'rni 191
Sherjonov Sherjon Alijan o'g'li, mustaqil izlanuvchi

Xo'jalik yurituvchi subyektlar to'lov qobiliyatini aniqlashning nazariy-uslubiy masalalari 196
Adashaliyev Baxtiyorjon Valisher o'g'li, dekan o'rinbosari

Kichik sanoat zonalari faoliyatini samarali boshqarish tamoyillari 203
Shodmonqulov Kamoliddin Murodillayevich, dotsent; **Adilbekov Allayar Anvarbekovich,** magistrant

Aholini ijtimoiy himoya qilishda pensiya va ijtimoiy nafaqalarning o'rni 206
Aliyev Ma'ruf Komiljon o'g'li, mustaqil izlanuvchisi

Использование методов управления для повышения эффективности производства на предприятиях 212
Алиева Надирахон Абдумаликовна, PhD. доц.; **Тлеумуратова Мадинабону Дилмурат кизи,** ст. 3-курса

Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlash mexanizmini takomillashtirish 217
Z. G. Allaberganov, kafedra dotsenti

Davlat fiskal (byudjet-soliq) siyosatining aholi bandligiga ta'siri va uni takomillashtirish 222
Asatullayev Xurshid Sunatullayevich, i. f. n., professor

O'zbekistonda iqtisodiyot tarmoqlariga raqamli iqtisodiyotni shakllantirish omillari 228
Axmedova Yulduz Sunatullayevna, kafedra o'qituvchisi

Moliyaviy risklarni baholash usullari, boshqaruvdagi yondashuvlari 232
Baymuratova Gulirayxon Tursunbayevna, kafedra dotsenti

Sug‘urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta’minlashda biznes jarayonlarini boshqarish . 236
Baxriyev Dilshod Rizvonkulovich, mustaqil izlanuvchi

Tijorat banklarida investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning ekonometrik modellashtirish ko‘rsatkichlari ... 242
Berdiyev Akram O‘ktamovich, mustaqil izlanuvchi

Innovatsion muhitni shakllanishi va rivojlanishida investitsiyaning zarurligi ... 253
Bobobekov Ergash Abdumalikovich

Meva-sabzavotchilik klasterlarida yashil moliyalashtirishning nazariy asoslari va xususiyatlari ... 258
Botirov Erkinjon Xayitovich, kafedra dotsenti

O‘zbekiston Respublikasida xorijiy investitsiyalarni jalb etish orqali investitsion salohiyatni oshirish ... 263
G‘aybullayev Odil Baxtiyarovich, kafedra dotsenti v. b.

Tadbirkorlik subyektlarining innovatsion loyihalarini moliyalashtirishni qo‘llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirish ... 269
Jubanova Bayramgul Aymuratovna, PhD

Soliq ma’muriyatchiligi va uni raqamlashtirishni ekspert baholash yo‘llari ... 272
Ibragimov Boburshoh Bohodir o‘g‘li, i. f. d. (PhD), doktorant (DSc)

Xalqaro standartlarga muvofiq buxgalteriya autsorserlari tomonidan moliyaviy hisobotlarni transformatsiya qilishni takomillashtirish ... 278
Islomov Alisher Baxtiyor o‘g‘li, mustaqil izlanuvchi

O‘zbekistonda moliyaviy hisob va hisobotni MHXSlariga transformatsiya qilishda asosiy vositalar hisobini tashkil etish masalalari ... 284
Qurbonova Shaxrinoz, tayanch doktorant

Yerlarning degradatsiyaga uchrashi va oldini olish bo‘yicha chora-tadbirlar ... 288
Mamanazarova Nasiba Jo‘rayevna, kafedra doktoranti

Davlat sektorida ichki auditni tashkil etish xususiyatlari ... 292
Mamirjon Jalollidinov, mustaqil izlanuvchi

Финансирование акционерных общества через рынок капитала ... 297
Муминов Шохжахон Суюнович, ассистент кафедра

Необходимость развития предпринимательской и страховой деятельности риски на рынке Узбекистана ... 302
Муятдинов Махмуд Жалелович, независимый исследователь

Инвестиционная привлекательность как фактор экономического развития страны ... 307
Назарова Гузал Баходировна

Tijorat banklarida kreditlash jarayonlarini takomillashtirish masalalari ... 312
Nozima Abdullayeva, mustaqil tadqiqotchi

Tijorat banklarining xizmatlar sohasini kreditlash amaliyotiga ta’sir etuvchi omillarning ekonometrik tahlili ... 316
Nurmuxammedov Abdijabbar Yunusovich, kafedra dotsenti v. b.

Современное решение, которое положительно влияет на логистические услуги и резко снижает смертность на перекрестках ... 326
Тажимуратов Умид Рузматович, Бахриев Иброхим Исометдинович, кандидат медицинских наук, доцент; **Жуманиёзов Эркин Худойбергановnatural,** кандидат медицинских наук, доцент; **Тажимуратов Рузмат Отажанович,** кандидат медицинских наук, **Тажимуратов Абдусами Умид угли,** ученик 10 класса

O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklarida dividend siyosati va tendensiyalari tahlili ... 333
Temirov Abdulaziz Alimjanovich, kafedra dotsenti, i. f. n.

Современное состояние инвестиционного потенциала Республики Узбекистан ... 339
Топилдиев Соҳибжон Раҳимжонович, DSc; **Одилова Дилноза Барнаевна,** PhD

Portfelli xorijiy investitsiyalarni milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi roli ... 345
Tosheva Ziroat Aliqul qizi

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Kichik biznes subyektlarida raqamli texnologiyalardan foydalanishning ilmiy-nazariy jihatlari 349
To'rayeva Nafisa Odilovna, mustaqil izlanuvchi

О достижениях Узбекистана в реализации национальных целей и задач устойчивого развития 355
Турсун Мухитович Ахмедов, и. ф. д., проф.; **Гавхар Рустамовна Хидирова,** докторант, и. ф. ф. д., доц.

Влияние корпоративного управления в зеленой экономике 359
Уринов Бобур Насиллоевич, заведующий кафедрой

Ko'chmas mulkni soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari 366
Fayziyev Farrux Abdullaxojayevich, kafedra dotsenti

Transport tizimi iqtisodiy rivojlantirish yo'nalishlari 374
Fayzullayev Javlonbek Sultonovich, DSc.

Oliy ta'lim muassasalarida byudjet mablag'laridan samarali foydalanishning ayrim fundamental masalalari 382
Xayriddinov Sh. B., mustaqil izlanuvchi

Xalqaro raqamli valyuta bozorini rivojlantirish istiqbollari 385
Xolov Nabijon Qaxramonovich, PhD.

Nodavlat notijorat tashkilotlarning rivojlanishi va hozirgi shart-sharoitlari 391
Xusanov Otabek Nishonovich, PhD, mustaqil izlanuvchi

Banklarining aktivlarini daromadliligini oshirish yo'llari 396
Elbusinova Umida Xamidullayevna, kafedra dotsenti

Особенности методики проведения аудита затрат на производство 401
Хилола Икрамова Ровшан кизи, базовый докторант

Ta'lim islohotlarining ma'naviyatdagi o'rni 407
Bekdavlat Aliyev

O'zbekistonda tijorat banklari emission operatsiyalarining dolzarb masalalari 412
O'ktamova Nozima Narzulla qizi, kafedra dotsenti

Moliyaviy barqarorligi tushunchasining konseptual mohiyati, turlari va asosiy tavsiflari 416
Eshquvatov Aziz Baxtiyorovich, mustaqil izlanuvchi

XX asr jadid ma'rifatparvarlari Abdurahmon Toshkandiy va Abdulla Avloniy axloqiy konsepsiyalaridagi umumiylik va xususiylik 420
Abrorxon Asatulloyev Asatulloyevich, falsafa fanlari doktori (PhD)

Yer resurslaridan foydalanishning iqtisodiy va huquqiy asoslari 424
Abdurahmanova Muqaddas Toxtasinovna

Стратегии привлечения иностранных инвестиций для содействия устойчивому экономическому росту в Республике Узбекистан с акцентом на инициативы зеленого развития 431
Нилуфар Зикируллаева Дилмуродовна, аспирант

Bank tizimi barqarorligini oshirishda kredit risklarining ahamiyati va ularni kamaytirish yo'llari 440
Xolmamatov Farhodjon Kubayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, professor

Baholash faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlari va uning huquqiy asoslari 446
Bobirjon Aktamov, mustaqil tadqiqotchi

Suv resurslaridan foydalanishni iqtisodiy boshqarish samaradorligini kompleks baholash uslubiyoti 454
Axmedov Sayfullo Normatovich, t. f. n., mustaqil tadqiqotchi

Oliy ta'lim muassasalarida ilmiy-tadqiqot faoliyatini boshqarishni takomillashtirish metodologiyasini ishlab chiqish 459
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li

JAMG'ARMALAR INVESTITSIYALAR MANBASI SIFATIDA

Sadikova Ra'no Abdullayevna
I.f.n., dotsent, Oriental universiteti

Annotatsiya: Investitsiyalashning ustuvor yo'nalishlarini aniq belgilash, investitsiya faoliyatini oqilona tartibga solish asosida ichki va tashqi moliyaviy manbalarni, barcha shart-sharoitlarni hisobga olgan holda jalb qilish milliy iqtisodiyotni kelajagini belgilaydi. Ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotiga o'tishda, o'z modelini amalga oshirish jarayonida, investitsiyalarni boshqarish hamda moliyalashtirish, risklarni optimallashtirishning samarali usullarini o'rganish, muqobil variantlarni to'g'ri tanlash va baholashning takomillashgan zamonaviy mexanizmlarini va vositalarini o'rganish talab etiladi.

Kalit so'zlar: investitsiyalar tasnifi, moddiy va nomoddiy aktivlar, jamg'armalar, savdo belgisi, patent, franchayz, gudvil, multiplikator.

Abstract: Determination of investment priorities, rational attraction of internal and external sources of financing and consideration of all conditions for rational investment activity determine the future of the national economy. The transition to a socially oriented market economy requires the development of modern models and tools for managing and financing investments, optimizing risks, and choosing and evaluating alternatives.

Key words: Classification of investments, tangible and non-tangible assets, accumulation, trademark, patent, franchising, goodwill, multiplier.

Аннотация: Определение инвестиционных приоритетов, рациональное привлечение внутренних и внешних источников финансирования и учет всех условий для рациональной инвестиционной деятельности определяют будущее национальной экономики. Переход к социально-ориентированной рыночной экономике требует разработки современных моделей и инструментов для управления и финансирования инвестиций, оптимизации рисков, а также выбора и оценки альтернатив.

Ключевые слова: Классификация инвестиций, материальные и не материальные активы, накопление, торговая марка, патент, франчайзинг, гудвилл, мультипликатор.

KIRISH

Bozor iqtisodiyotining asosiy iqtisodiy tushunchalari sifatida investitsiyalar tushunchasining bugungi hayotimizga keng va tez kirib kelishining o'zi uning mohiyati va ahamiyatini, zarurligini ko'rsatib, uni ochib berishga bo'lgan zaruriyatni keltirib chiqaradi. Investitsiyalashning ustuvor yo'nalishlarini aniq belgilash, investitsiya faoliyatini oqilona tartibga solish asosida ichki va tashqi moliyaviy manbalarni, barcha shart-sharoitlarni hisobga olgan holda jalb qilish milliy iqtisodiyotni kelajagini belgilaydi. Xususan, mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2019-yil uchun mo'ljallangan eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida investitsion faoliyatni rivojlantirish muhimligini ta'kidlab shunday degan edi: "Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, qaysi davlat faol investitsiya siyosatini yuritgan bo'lsa, o'z iqtisodiyotining barqaror o'sishiga erishgan. Shu sababli ham investitsiya – bu iqtisodiyot drayveri, o'zbekcha aytganda, iqtisodiyotning yuragi, desak, mubolag'a bo'lmaydi. Investitsiya bilan birga turli soha va tarmoqlarga, hududlarga yangi texnologiyalar, ilg'or tajribalar, yuksak malakali mutaxassislar kirib keladi, tadbirkorlik jadal rivojlanadi".

ASOSIY QISM

Nega aynan jamg'armalar investitsiyalarning omili hisoblanadi? Chunki kishilar o'z jamg'armalarini riski kamroq bo'lgan usulda saqlashni lozim topadilar – ulardan eng ommabop turi bank depozitlaridir. Tijorat banklari aholidan jalb qilingan depozitlarni tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirishga yo'naltiradilar. Shuningdek, aholi bo'sh turgan mablag'larini obligatsiyalarga, fond bozoridagi turli qimmatli qog'ozlarga yo'naltirishi mumkin – bu orqali nafaqat jamg'armalarning bo'sh turishining oldini oladilar, balki o'z jamg'armalari daromad keltirishiga erishishga harakat qiladilar. Bu faoliyat esa, avval aytib o'tilganidek, moliyaviy investitsiya hisoblanadi.

Buni makroiqtisodiy jihatdan ham isbotlash mumkin. Bilamizki, Jamg'arma manbasi ikki xil bo'ladi: aholi va davlat. Aholi jamg'armasi – kishilar daromad solig'ini to'laganlaridan so'ng va daromadlarini iste'molga sarflaganlaridan keyin undan ortgan qismidir:

$$S_A - Y - T - C$$

Bu yerda S_A – aholi jamg'armasi, Y – daromad, T – soliqlar, C – iste'mol.

Davlat jamg'armasi esa davlat daromadlari (soliqlar) ning davlat xarajatlaridan ortgan qismidir:

$$S_D - T - G$$

Bu yerda ***G*** – davlat xarajatlari.

Mamlakatdagi yalpi jamg'arish aholi va davlat jamg'armalari yig'indisiga tengdir:

$$S_{um} = S_A - S_D$$

Jamg'armalar investitsiyaga tengligini isbotlash uchun quyidagilarni esga olamiz:

1. Yalpi ichki mahsulotning tarkibiy tuzilishi to'rtta unsurdan tashkil topgan: iste'mol, investitsiya, davlat xaridlari va sof eksport. Farazan, hisob-kitobni murakkablashtirmaslik uchun mamlakatni yopiq bozor deb hisoblasak, sof eksportning ta'sirini inobatga olmasa ham bo'ladi:

$$YAIM = C + I + G$$

Bu yerda ***I*** – investitsiyalar.

2. Nazariyaga ko'ra, yalpi ichki mahsulot shu mamlakat iqtisodiy subyektlarining topgan daromadlariga tengdir:

$$Y = C + I + G$$

Endi shu tenglik ustida ba'zi amallarni bajaramiz: tenglikning ikkala tomonidan soliqlarni ayiramiz. So'ngra tenglikning o'ng tomonida faqat investitsiyani (***I***) ni qoldirib, qolgan hadlarni tenglikning chap tomoniga o'tkazamiz:

$$Y - T = C + I + G - T$$

$$(Y - T - C) + (T - G) = I$$

Ko'rib turganimizdek, chap tomondagi qavsga ajratilgan qismlardan birinchisi – aholi jamg'armasini ifodalasa, ikkinchisi davlat jamg'armasini ifodalaydi:

$$S_A - S_D = I$$

$$S_{um} = I$$

Shu tariqa jamg'armalar – investitsiyalarga tengligi isbotlandi.

Investitsiyalar moddiy yoki nomoddiy aktivlarga kiritilishi mumkin. Moddiy aktivlar – jism ko'rinishiga ega (sodda qo'l bilan ushlasa, ko'z bilan ko'rsa bo'ladigan) va korxonaning turli operatsiyalarida ishlatiladigan aktvlardir. Bino, inshoot, uskunalar, xomashyo va tayyor mahsulotlar – moddiy aktivlarga misol bo'ladi. Umumiyroq qilib ifodalasak, moddiy aktivlarga quyidagilar kiradi:

- Yer maydoni;
- Transport vositalari;
- Asbob-uskuna va jihozlar;
- Mashinalar;
- Mebel jihozlari;
- Tovar-moddiy zaxiralar;
- Pul mablag'lari, aksiyalar, qimmatli qog'ozlar kabi likvid aktivlar.

Moddiy aktivlar ikki xil bo'ladi: asosiy vositalar va joriy aktivlar. Bino, inshoot, uskuna kabi uzoq muddat foydalaniladigan, ishlab chiqarilgan mahsulotga o'z qiymatini birdaniga emas, amortizatsiya orqali sekin-sekin o'tkazib boradigan, bahosi yuqori bo'lgan aktivlar – uzoq muddatli aktivlardir.

Joriy aktivlar esa pul mablag'lari, xomashyo va materiallar, tayyor mahsulot kabi bir ishlab chiqarish siklida o'z ko'rinishi boshqa ko'rinishga o'tkazadigan, har bir sikldа davomida aylanib (yangilanib) turadigan aktivlar joriy aktivlar deyiladi.

Nomoddiy aktivlar deb jism ko'rinishiga ega bo'lmagan va uzoq muddat foydalaniladigan aktivlar tushuniladi. Nomoddiy aktivlarni ba'zan intellectual aktivlar deb ham atashadi. Uning qiymatini aniqlash birmuncha mushkul, chunki kelajakda undan keladigan foydani ham oldindan prognoz qilish qiyin, uning yaratilishi uchun ham xomashyo sarf qilinmagan bo'ladi.

Nomoddiy aktivlarga quyidagilar kiradi:

- Patentlar;
- Savdo belgilari;
- Franchayz;
- Gudvil;
- Mualliflik huquqi;
- Kompaniya brendi.

Misol tariqasida, 2018-yil aprelida T-Mobile va Sprint kompaniyalarining qo‘shilishi jarayonini olish mumkin[1]. Sprint kompaniyasining jami sof aktivlari qiymati 78.337 milliard AQSH dollarini, jami sof majburiyatlari qiymati 45.562 milliard AQSH dollarini tashkilq qilgan. Demak, Sprint kompaniyasining bozor bahosi 78.337 – 45.562 = 32.775 milliard $ ga teng. Ammo T-Mobile Sprintni xarid qilish uchun 35.850 milliard $ to‘laydi, ya’ni qimmatroqqa sotib oladi. Oradagi farq 35.850 – 32.775 = 3.075 milliard $ kompaniyaning gudvili hisoblanadi.

Moliyaviy investitsiyalar – foyda olish maqsadida bo‘sh (kapital) mablag‘larni turli moliyaviy instrumentlarga joylashtirish. Bunday moliyaviy instrumentlarga aksiyalar, obligatsiyalar, paylar va boshqalar kiradi.

Moliyaviy investitsiya bozorining tarkibiy tuzilishini quyidagicha aniqlash mumkin:

1. **Fond bozori.** Bu yerda turli korxonalarning aksiyalari bilan savdolar amalga oshiriladi.
2. **Kredit bozori.** Davlat va korporativ obligatsiyalari va boshqa turdagi qarz majburiyatlari kabi qimmatli qog‘ozlar sotib olinadi.
3. **Valyuta bozori.** Bu yerda valyuta sotib olish uchun opsionlar xarid qilish, FOREX bozorida savdolarni amalga oshirish mumkin.

Moliyaviy investitsiyalarning turlari. Moliyaviy investitsiyalar deganda turli moliyaviy vositalarga, birinchi navbatda qimmatli qog‘ozlarga, korporativ huquqlarga va boshqalarga mablag‘larni yo‘naltirish nazarda tutiladi.

Moliyaviy investitsiyalarning asosiy ko‘rinishlariga quyidagilar kiradi:

Aksiyalar. Yetarlicha riskli, shu bilan birga foydasi yuqoriroq bo‘lgan investitsiya turi.

Obligatsiyalar. Qarz oluvchilar ko‘pincha hukumatlar yoki korporatsiyalar bo‘lganligi sababli investitsiyalarning kamroq xavfli turi.

Pay investitsion fondlari. Pay investitsion fondlarda investorlarning pul mablag‘lari professional investorlar tomonidan boshqariladi. Bu esa uni daromadlilik nuqtayi nazaridan juda qulay va jozibali qiladi.

Bundan tashqari moliyaviy investitsiyalarning boshqa ko‘rinishlari ham mavjud – qimmatli metallar, opsionlar, fyucherslar va b.

Moliyaviy investitsiyalar portfeli. Moliyaviy investiyalar portfeli turli xil moliyaviy vositalardan iborat. Taniqli ingliz maqolida aytilishicha, siz barcha tuxumlarni bitta savatga solmasligingiz kerak. Shu sababli, investitsiya portfelida bir vaqtning o‘zida daromadli va riskli investitsiyalar sifatida va aksincha bo‘lishi mumkin.

Investorning portfeli agressiv yo‘nalishda bo‘lishi mumkin ya’ni, yuqori daromadli va shu bilan birga yuqori riskli qimmatli qog‘ozlar ustunlik qiladi. Konservativ yo‘nalishdagi portfelda past daromadli va shu bilan birga yuqori bo‘lmagan riskli qimmatli qog‘ozlar mavjud.

XULOSA

Xulosa qilsak, investitsiyadagi bir birlik o‘sish multiplikator hisobiga YAIMning undan ko‘proq birlikka o‘sishiga sabab bo‘ladi. Real hayotda YAIMga ta’sir ko‘rsatuvchi investitsiyadan boshqa juda ko‘plab omillar mavjud. Shu omillar fonida Investitsiyaning mulplikativ ta’siri pastroq bo‘lishi mumkin. Masalan, Malayziya makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarining 1969-yildan 2015-yilgacha bo‘lgan ma’lumotlari ustida olib borilgan tadqiqotlarga ko‘ra, investitsiyalardagi 1 foizlik o‘sish YAIMning 0,21 foizga o‘sishiga sabab bo‘ladi[2]. Shuni ta’kidlash o‘rinliki, nafaqat qisqa davrda, balki uzoq davrda ham investitsiyalarning o‘sishi iqtisodiy o‘sishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirzayev F. I. Moliyaviy risklarning turlari, tasnifi, boshqarish va baholash usullari. – T.: “Moliya”, 2006. – 234 b.
2. Bodie Z., Kane A., Marcus A. “Essentials of investment” 9th edition. New York, McGrawHill Irwin 2013, 803 pages.
3. Sayef Bakari. “The Impact of Domestic Investment on Economic Growth: New Evidence from Malaysia” // MPRA paper, Munich, 2017.

1 https://www. sec. gov/Archives/edgar/data/1283699/000119312518231621/d589303ds4.htm

2 Sayef Bakari. “The Impact of Domestic Investment on Economic Growth: New Evidence from Malaysia” // MPRA paper, Munich, 2017. (https://mpra. ub. uni-muenchen. de/79436/)

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov
Musahhih: Xondamir Ismoilov
Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 9

© Materiallar ko‘chirib bosilganda “Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma’sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga
maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.
El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Тел.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo‘lishingiz mumkin. Obuna bo‘lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to‘lov haqidagi ma’lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo‘natishingizni so‘raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo‘natamiz.

“Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№566955 reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug‘bek tumani
Kumushkon ko‘chasi, 26-uy.